

ПРИЛОЗИ ЗА КЊИЖЕВНОСТ, ЈЕЗИК, ИСТОРИЈУ И ФОЛКЛОР

*Non solum antiquitatis quae
reserae sed quibus magis delectamur
non reseruae*

А. ПЛАТОНОВА

ОСНОВАЧ
НАСТАВНИКОВИЋ

УРЕДНИЦИ

ЈАТА БОСНИЋ, СЛОБОДАН ГРУКАЧИЋ, ТИМИСЛАВ ЈОВАЊИЋ,
ЈОВАНКА КАЛИЋ, МИЉИКОВИЋ, НАДА МИСОЈЕВИЋ, ВОЈЂИЋИЋ,
ДРАГАНА МРШЕВИЋ, РАДИЊИЋ, ЗИЉИЋ, ТРИЋУБИЋИЋ

ГЛАВНИ И СТРОЈНИ УРЕДНИЦИ
ЈАТА БОСНИЋ

КНИГА СЕДМАНАДЕСЕТ ПЕТИТА
СТРАНА 1-4
2008

ИЗДАВАЧКИ ФАКТЕТИ
БЕОГРАД
2008

СРПСКО ИМЕ УРОШ ИЗ ДАЛМАТСКОГ ВРЕЛА

Расправља се о етимологији имена Урош од именице оуръ и, одбацујући привидне етимоне, даје се нова – од хипокористика Уро далматороманског порекла. Разлаже се морфемски грозд имена и прати се у ономастици и топонимији, као и појава самог имена у националном ареалу и времену и рецензија у другим језицима. Разматрају се титуларност и конотације имена Урош, прелазак у апелатив услед „русџе косџе“ највероватније рашког великог жупана Уроша (I), као и потоњи развој у орнитоним, даље апелативе и фитоним. Бави се питањем „русџе косџе“ српских владарских династија.

1. Име Урош, етимологија, облици, титуларност

Сви важнији речници у којима се име *Урош* етимолошки појашњава¹ прихватају етимологију Франа Миклошича (XIX в) који име тумачи као завршетак *-ош* придодат старосрпској и старохрватској именици оуръ „господар, госпар, јунак“, чији је први помен у нас у *Причи о Троји*², оној ћириличној, старијој³, с почетка XIV века⁴.

Именица оуръ потиче од старије старомађарске (X/XI в) речи **uru* „Господ, господар, господин“⁵ која у данашњем мађарском гласи *úr*

¹ P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika III*, Zagreb, 1973; *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika XIX*, 4, 82, Zagreb, 1971; М. Грковић, *Речник личних имена код Срба*, Београд, 1977.

² P. Skok, исто. За облике флексије именице оуръ видети: L. Hadrovics, *Der südslawische Trojaroman und Seine ungarische Vorlage*, *Studia slavica* I, 1–3, Budapest, 1955, 97.

³ Постоји и глагољска, млађа, из XIV века. Видети: J. Hamm, *Staroslavenska čitanka*, Zagreb, 1960, 86. За датовање у XV век видети: *Prošlost i baština Vinodola*, Zagreb, 1988.

⁴ Д. Богдановић, *Историја старе српске књижевности*, Београд, 1980, 230–31.

⁵ *A magyar nyelv történeti-étimológiai szótára*, Budapest, 1976, под. одр. *ur*. У сложеницама, реч гласи *uru-*, *uro-*, *ura-*, *ur-*. О томе видети: *Нав. дело*. У византијском грчком ову реч можда сведочи облик Оџрос када се јави [4 пута] у склопу номиналне синтагме (‘о) Ρџσος Оџрос [4 пута] у *Аналима* Георгија Акрополита (Γεώργιος Ἀκροπολίτης, XIII в). Видети: J. P. Migne, *Patrologia Graeca*, под aut. *Georgius Acropolitae*, Index. Наиме, у основи није најјасније да ли византијско грчко Оџрос „открива“ у старомађарском: 1) kurzname напоредо сложенога имена. 2) kurzung напоредне сложенице у значењу „стари-

„исто“⁶. Именица *оурѣ* јавља се и у сложеном презимену *оурѣбрашновнѣ* у време цара Душана⁷, што је по неком претку *уру* вероватно по имену **бра-ш-ън* (< братиславъ).

Поменуто старомађарска реч **uri*, проширена постпозитивном присвојном заменицом *-т* „мој“⁸ – дакле у облику **urum*⁹, а у значењу „мој Господ, мој господин, мој господар“ – служила је у средњовековној Мађарској и као титула престолонаследника и војвода¹⁰. Облик **urum* рефлектовао се у старосрпском и старохрватском испрва као **оурѣм*¹¹, откуда **оурѣм*, потом **оурѣм*¹².

Од тога **оурѣм* потиче старохрватска титула *оурѣм* „господар“ у титулацији босанског великог војводе Хрвоја Вукчића Хрватинића (XIV/XV в)¹³. А да је од поменутога **оурѣм*, доста пре горњег *оурѣм*, проистекао и један споредни облик **оурѣм* – уочава се из неколицине топонима по Босни, као и једног презимена¹⁴: *Уремовац* „махала села Жуљевица Велика код Костајнице; име чесме у Ужицу“¹⁵, *Уремовина* „махала села Китовница код Зворника“, *Уремовић* „презиме на подручју Лике и Крбаве; презиме у месту Перушић; презиме око Крупе и Бихаћа; име засеока зављанске општине на територији Ужица.“¹⁶

И не само то. Реч се јавља и у чакавštини као презиме, од којег има и изведено презиме *Уреновић*, као и два топонима¹⁷: (**оурѣм* >) *Урам* „презиме у Ријечи у XVI веку“ и *Урамовац* „топоним у Полицама у Далмацији“, потом (**оурѣм* >) *Урем* „презиме на острвцу Иловику код

на-“. 3) из ове сложенице проистекли надимак „отприлике *Старина*“. 4) саму титулу **ur(u)* „господар, госпар“. 5) *kurznung* напоредне сложенице у значењу „господар-, госпар-“. 6) из ове сложенице проистекли надимак „отприлике *Госпар*“. О томе в. нап. 81.

⁶ Уп. стмађ. *utu* „пут“ > мађ. *út* „исто“.

⁷ RJAZU, исто.

⁸ Данашње мађарско *-am* „мој“. Уп. стмађ. *utu-t* „пут у асс. sg.“ > мађ. *út-at* „исто“.

⁹ Посведочено у византијском грчком (XII в) оџроуџ. О томе *Béla Lukács, Hungarian academy of sciences*. Са оџроуџ није повезан турцизам **Урум* „Грк“, потврђен презименом *Урумовић*. Видети: P. Skok, *Dolazak Slovena na Mediteran*, Pomorska biblioteka „Jadranske straže“ II, 1, Split, 1934, 63. Реч **Урум* „Грк“, потиче од турске †(*U*)*rum* „исто“, која долази од романског облика **Rum* за латинско *Roma*. Видети: A. Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Sarajevo, 1989, под. одр. *Rum*.

¹⁰ P. Skok, исто.

¹¹ Старосрпско и старохрватско палатално *ř* је, у овом појединачном случају, транскрипцијски рефлекс за мађарски ламинални дентални вибрант *f*.

¹² Уп. **царѣ* > *царѣ* > *царѣ*.

¹³ P. Skok, исто.

¹⁴ RJAZU, исто.

¹⁵ Претпостављам да се топоним пренео сеобом.

¹⁶ В. нап. 15.

¹⁷ RJAZU.

Лошиња¹⁸, напоследку (**оурѣи* >) *Урен* „презиме у Велом Лошињу“, од којег и¹⁹ *Уреновић* „презиме у Равним Котарима чувених капетана Котарске крајине и сердара рата за Кандију“ као и²⁰ *Уреновица* „село у околини Ваљева.“

Међутим, од горе наведене Миклошичеве етимологије уздржава се с опрезом Михаило Стевановић²¹, док Владимир Ђоровић није најсигурнији у мађарско порекло почетног *Ур-* у имену *Урош*²². У том духу, и сâм сматрам да се ваља замислити над „важећом“ етимологијом имена *Урош*.

Са своје стране сам, анализом свих имена и речи на *-с(л)ав* и *-ош* у српском, односно хрватском језику, као и трагањем по речницима, приручницима и речима, утврдио следеће:

1) Име на *-ош* никако се не може извести од именице јер би то негирало саму суштину извођења словенских имена. Наиме, имена на *-ошъ* настајала су:

- додавањем хипокористичког суфикса *-јъ* на стара *kurznamen* на *-ос*, скраћена од првобитних словенских имена грађених од двају коренова, при чему је други корен *слав-*, док је спојни вокал *-о-*, дакле – *рад-о-слав-ъ* > *радос* > **радос-јъ* > *радошъ*²³.
- додавањем хипокористичког суфикса *-шъ*²⁴ на хипокористике изведене суфиксом *-о* од другог типа *kurznamen*, оних скраћених на завршни сугласник првог корена првобитних словенских имена грађених од двају коренова²⁵, при чему други корен *сад* и не мора бити *слав-*, док спојнога вокала нема, дакле – *станн-слав-ъ* > **стан-ъ* > *стан-о* > *стано-шъ* или *боудн-мѣр-ъ* > **боуд-ъ* > *боуд-о* > *боудо-шъ*.
- исто то, али је хипокористички суфикс *-о* придодат хипокористици посталој веларним суфиксом-сугласником²⁶ од поменутога типа *kurznamen* скраћених на завршни сугласник првог корена првобитних словенских имена грађених од двају коренова, дакле – *днл-о-слав-ъ* > **днл-ъ* > **днл-ък* > *днл-о* > *днлко-шъ*.

¹⁸ Управо у делу чакавских говора на Крку и Цресу, у којима *ь* > *е*. Видети: П. Ивић, *Из историје српскохрватског језика II*, Ниш, 1991, 19.

¹⁹ Претпостављам да се топоним пренео сеобом.

²⁰ В. нап. 19.

²¹ М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик I*, Београд, 1970, 535.

²² В. Ђоровић, *Историја Југославије*, Београд, 1933, 92.

²³ Р. Бошковић, *Основи упоредне граматике словенских језика – фонетика, морфологија, грађење речи*, Београд, 2000, 352–53.

²⁴ Исто, 354.

²⁵ Исто, 353.

²⁶ Исто, 354.

- аналогно другом начину, само што се генерално извођење врши од имена странаго порекла која су се скратила у словенска *kurznamen*²⁷, дакле – вгрч. Ἰάκωνος > *јан-ъ* > *јано-ъ* > *јано-шь*²⁸.
- аналогно другом начину, само што се генерално извођење врши од хипокористика посталих додавањем хипокористичког суфикса -јъ на поменути тип *kurznamen* скраћених на завршни сугласник првог корена првобитних словенских имена грађених од двају коренова, при чему други корен и не мора бити слав-, док спојнога вокала нема, дакле – *вѣлн-мѣр-ъ* или *вѣлн-слав-ъ* > **вѣл-ъ* > **вѣл-јъ* > **вѣлъ* > *вѣл-о* > *вѣло-шь*.
- аналогно другом начину, само што се генерално извођење врши од хипокористика насталих по моделу „први слог било ког имена или хипокористике + хипокористички суфикс-сугласник“²⁹, дакле – *петръ* > **пѣ-јъ* > *пѣј-о* > *пѣјо-шь*, **гълѣтн-слав-ъ* > **гълъ-к* > **гълък-о* > *гълъко-шь* (**Гукош*), *рѣ-* > **рѣ-лъ* > *рѣл-о* > *рѣло-шь*.
- аналогно другом начину, само што се генерално извођење врши од хипокористика који је пореклом надимак грађен хипокористичким суфиксом -о, дакле – над. **пръп-о* (уп. покр. *прпа* „који зури, зја, који продаје зјала“) > хипок. **пръпо* > **пръпо-шь*. И то све под условом да није реч о извођењу **пръп-о-шь* < *пръвославъ*.
- додавањем хипокористичког суфикса -ошь на хипокористике изведене деминутивним суфиксом -ан од хипокористика које су начињене суфиксом -а или -о³⁰ од поменутог типа *kurznamen* скраћених на завршни сугласник првог корена првобитних словенских имена грађених од двају коренова, дакле – **дорг-о-слав-ъ* > **дорг-ъ* > **дорг-о* или **дорг-а* (*драг-а*) > **драга-ан* > *драган* > *драган-ошь*³¹.
- изнимно, узимањем за име маскулиног орнитонима на -ош, грађеног хипокористичким суфиксима -о и -шь, дакле **каѣ-о-шь* (> дубр. **кањош*) „врста морског јастреба“³² > *Кањош*.

²⁷ Имена странаго порекла брзо су се укључила у систем словенских хипокористика. Видети: Р. Скок, исто, 213–14.

²⁸ Грковић: „може бити изведено од *Јан(е) + -ош*“. Видети: М. Грковић, *Нав. дело*, под одр.

²⁹ Р. Бошковић, *Нав. дело*, 353–54.

³⁰ За суфикс -ошь видети: М. Грковић, *Нав. дело*, под одр. *Драганош*. Уп. и суфикс -оѣ у *косан-оѣ*. О томе видети: Р. Бошковић, *Нав. дело*, 371. За извођење деминутивним суфиксом -ан видети: исто, 413.

³¹ М. Грковић, *Нав. дело*.

³² Следећом градњом: **каѣ (> кања) „јастреб грабљиваѣ“ + -о > *каѣо (> покр. кањо) „врста морског јастреба“ + -шь > *каѣошь (> дубр. *кањош – уп. дубр. кањошшѣти „красти рибице из коша“) „исто“.*

2) Име **Урослав* не постоји нити га је вероватно било³³. Апотропејско име **Урисав*, које бисмо могли претпоставити из женскога имена *Урисава* из народне песме³⁴, нема никакве везе са именом *Урош*, већ би се могло извести једино из дијалекатске речи *Урис* „мушка суђаја“³⁵. Али заправо, обе речи изведене су од дијалекатског глагола *урисити* „зацртати неком судбину“³⁶. Притом, чак и да претпоставимо да је име **Урос(л)ав*, односно **Урис(л)ав* постојало, оно се никада не би ни дало извести од именице *оуръ* – због њенога значења. Наиме, значења попут „господар, госпар“ и „јунак“ не уклапају се прецизно ни у једну од 27 категорија значења која може носити први корен српских и хрватских имена грађених од двају коренова, од којих је други *слав*-³⁷.

3) Постоји маскулини орнитоним дубр. *урош* „жуња, мужјак жуње“³⁸, *светли мужјак жуње“³⁹. Међутим, то не значи аутоматски да је овај орнитоним узет за мушко име. И то тим мање што асоцира тек весника кише у изреци „Лети урош, брзо ће киша.“⁴⁰ Дакле, управо због неизражене асоцијативности овог орнитонима, он не може „прерасти“ у мушко име па равноправно крочити у категорију са именима попут *Јастреб*, *Кањош*, *Орао*, *Орлић*, *Соко*, *Сокол*, *Соколић*, *Голуб*, *Паун*, *Славј* и сл.⁴¹

4) Постоји и старомађарски придев *iros* „господски, госпарски, аристократски, префињен“⁴² те би се могло помислити да је од њега настало наше име *Урош*. Међутим, не преузима се придев из страног језика да у домаћем постане име, већ се може преузети једино и само име! А мађарско

³³ О томе усмено: акад. Александар Лома (САНУ).

³⁴ RIAZU, исто.

³⁵ Исто.

³⁶ В. нап. 35.

³⁷ Те су категорије: сакроними, хагионими и термини из хришћанске религије, имена митских бића, име настало узимањем за име маскулиног орнитонима (**кюсъ*), име вође, вештачки (*Тито*), етноним срљк „Срби“, заменице које указују на сопствену личност (*мој, себе*), придевске заменице за пуноћу појма (*све, цљлъ „цео“*), бројеви *један* и *први*, прилози у компаративу са значењем позитивног увећања (*боље, вљке „више, већма“, више, драже*), речи *дом* и *крај*, речи за сродничке односе, речи за рат и храброст, речи за стицање и давање (славе), речи за ишчекивање и дозивање (славе), речи за жељу, жар (за славом) и за приврженост (слави), речи за одржање и губљење (славе), речи за величину, част, славу и награду, речи за моћ и владање (у слави), реч *вљкъ* „животни век“ да искаже живот (у слави), речи за благодет (у слави), придев *иждрљ* „мудар“ да искаже мудрост (у слави), речи за продубљивање појма *слава* (днво „чудо за гледање“, *прављ* „прави“, префикс *прљ-* „пре-“, *цљкљ* „шаренило“), речи за светле појмове, речи за апотропејско умањење појма *слава* (грљдъ „страшан“, *малљ* „мали“, *црн*), речи за здравље, речи за лепоту, као и реч *ицрљ* „свет“ да искаже разастирање (славе).

³⁸ Исто.

³⁹ За претпостављена значења видети доле.

⁴⁰ Исто.

⁴¹ М. Грковић, *Нав. дело*, под одр.

⁴² Данашње мађ. *uras* „у господском браку“. Видети: *A magyar nyelv történeti-étimológiai szótára*, под. одр.

име **Uros* – које би онда морало настати од поменутог придева – није у мађарском потврђено, сем што се једанпут у XIII веку помиње извесни мађарски властелин Урош (*Uros*), у Сонти у Бачкој⁴³, дакле на етнички српској територији, на којој од 1094. засигурно постоји име *Урош*, о чему више доле. А и наследник тога Уроша (*Uros*), извесни Тома Макаријев⁴⁴, сигурно није Мађар. Дакле, и ова могућност – отпада.

Притом, постоји средњовековно мађарско име *Urros*⁴⁵, али ни оно ипак није повезано са нашим *Урош*. Наиме, ово мађарско име у целој се историји мађарског језика јавља само једном, 1138.⁴⁶, што му одузима могућност да је прешло у старосрпски и постало наше *Урош*. И то не само због поменуте 1094, него је и скоро немогуће да име које је *haxax legomenon* видимо преузето у неки други језик. Али, ако ипак претпоставимо да је име *Urros* преузето у старосрпски, оно не би гласило *оуррошъ*, него **оуррош*, тј. највероватније не би имало крајњи полугласник⁴⁷! Тако и од овог – ништа.

Усто, више као напомена, да постоји и старомађарско име *Űrs(u)*, ког помиње Петар Скок у *Етимологијском рјечнику* под одредницом *Урош*, али га не доводи ни у какву везу са нашим именом⁴⁸. Ту се нема шта додати, једино да би се у старосрпском очекивао највероватније облик **оуръш(ь)*, а такве речи – нема.

5) С друге стране, постоји хипокористик *Уро*⁴⁹, редак, у употреби у Србији сигурно 1895.⁵⁰, данас једино „као име понегде по Босни“⁵¹, постао хипокористизацијом именâ *Урбан* (< лат. *Urbánus*), *Урељо* (< лат. *Aurélius*) и *Урсо* (< лат. *Ursus*)⁵² далматороманскога порекла⁵³. Управо из – далматског врела, како сам и казао у самоме наслову рада.

Тако, а у светлу свега горе изнесеног и свију других могућности које су аргументима побијене и логички одбачене, са сигурношћу твр-

⁴³ RJAZU, под. одр.

⁴⁴ Исто.

⁴⁵ *A magyar nyelv történeti-étimológiai szótára*, под. одр. Видети: В. Lukács, *Нав. дело*. Иначе, име *Urros* надимачког је порекла, будући изведено од старомађарске именице **urr* „нос“, данашње *orr* „исто“.

⁴⁶ 1138, село Шакани (*Sakani*), у оснивачкој повељи опатије Демеш (*Dömös*). О томе видети и *Magyar nyelvemlékek*, Budapest, 1980.

⁴⁷ Уп. стмађ. **urum* > стхрв. *оурм*.

⁴⁸ Р. Скок, под. одр.

⁴⁹ М. Грковић, *Нав. дело*, под одр.

⁵⁰ Исто, 14.

⁵¹ RJAZU, под. одр.

⁵² М. Šimundić, *Rječnik osobnih imena*, Zagreb, 1988, под. одр.

⁵³ Приметити афересу *au-* > *u-* пред акцентом, палатализацију послеакцентског *li* > *ly* > *ĺ*, као и непрелазак *u* > *o* на почетку и у средини речи, што су одлике далматског романитета.

дим да је име *Урош* изведено од хипокористика *Уро*, хипокористичким⁵⁴ суфиксом -шъ.

Данашњи, пак, језички осећај осећа сасвим и искривљено и супротно од некад. Тако су уз име *Урош*, имена данас и некадашњи хипокористици *Уро*, *Ура*, *Уре*⁵⁵ и чак са именом *Урош* „деле“ следеће хипокористике⁵⁶ *Урко* и *Урица*⁵⁷. Негде се још увек *Ура* и *Уре* сматрају хипокористцима, али од *Урош*⁵⁸. Данас, поред *Урко* и *Урица*, хипокористици имена *Урош* су и *Урошиц*, *Урошица*, *Рошо*, *Роша*⁵⁹, затим и⁶⁰ *Урке*, *Урошић*, *Урошац* (<*оурошъц⁶¹), *Урошина*, *Ураш*⁶², *Рошко*⁶³, *Ђојо*, *Ђоја*, а некад вероватно и⁶⁴ **Урашин*⁶⁵, **Урав*⁶⁶ и **Рошул*⁶⁷. Овде је занимљиво поменути и женско име *Урица* (вероватно настало од хомонимног мушког) које се јавља и у народним песмама као „Урица баница“ од Срема са којом је, наводно, бој имао Стефан Првовенчани⁶⁸.

Од имена *Урош* и овде поменутих хипокористика или имена изведене су следећа презимена⁶⁹: (**Урав* >) *Уравић* „презиме у Лабину, Пазину и Водњану у Истри“, (*Урица* >) *Урица* „презиме у Глини у Хрватској“, (*Ура* >) *Урић* „презиме у селу Лединцима код Петроварадина“, (*Урица* >) *Уричић* „презиме у средњовековној Србији“, (*Урош* >) *Урош* „презиме у селу Властелицама у Горњем Драгачеву у Србији и у селима Банићима и Шумету у околини Дубровника“, (*Урош* > пос. *Урошев* > топ. **Урошево* > етн. *Урошевац*⁷⁰ >) *Урошевац* „старо презиме“, (*Урош* > пос. *Урошев*

⁵⁴ Заправо је и само име *Урош* хипокористичког порекла, али ту тему условно не отварамо у горњим редовима, јасности ради.

⁵⁵ М. Šimundić, *Нав. дело*, под. одр.

⁵⁶ Исто, под. одр.

⁵⁷ Супротно RJAZU: „ime danas većinom po Bosni“. Видети: RJAZU, исто.

⁵⁸ М. Грковић, *Нав. дело*, под одр. *Ура*, *Уре*.

⁵⁹ Исто.

⁶⁰ М. Šimundić, *Нав. дело*.

⁶¹ RJAZU, под. одр. *Oriosisus*.

⁶² Супротно Грковић: „варијанта имена *Урош*“. Видети: М. Грковић, *Нав. дело*, под одр.

⁶³ М. Грковић, *Нав. дело*: „од *Роша*“.

⁶⁴ Наиме, нисам сигуран јесу ли ови хипокористици, а ако су, у којој су мери и како, повезивани са именом *Урош*, али ми се чини да је – гледајући њима сличне хипокористике данас повезане са *Урош* – некакве повезаности морало бити.

⁶⁵ Посведочено топонимом *Урашинац* „назив њиве у околини Књажевца у Србији“. Видети: RJAZU.

⁶⁶ Посведочено презименом *Уравић* „презиме у Лабину, Пазину и Водњану у Истри“. Видети: *Нав. дело*.

⁶⁷ Посведочено презименом *Рошул*. За градњу испореди: име *радоуљ* (> *Радул*) + -љ > присв. придев, па презиме *радоуљ* (> *Радуљ*) „исто што и *Радулов*, *Радуловић*“.

⁶⁸ Исто.

⁶⁹ Исто. Изведенице од *Рошо*, *Роша*, *Рошко*, **Рошул*, *Ђојо*, *Ђоја* овом приликом намерно заобилазим.

⁷⁰ Уп. *Панчево* > *Панчевац*.

>) *Урошевић*, (*Урошић* >) *Урошић* „презиме међу војницима у Бихаћу 1551; презиме у *Разговорима* угодним народа словињског Андрије Качића Миошића у XVIII веку”, напослетку (*Урко* > пос. *Урков* >) **Урковић*⁷¹.

Од имена *Урош* и горе поменутих хипокористика или имена, као и од одатле изведених презимена проистекли су следећи топоними⁷²: (**Урав* > през. *Уравић* >) *Уравићи* „име места у Истри”, (**Урашин* >) *Урашинац* „назив њиве у околини Књажевца у Србији”, (*Урош* > пос. *Урошев* >) *Урошева ливада* „назив земљишта у околини Београда”, (*Урош* > пос. *Урошев* >) *Урошев дол* „назив земљишта у селу Метку код Госпића у Хрватској”, (*Урош* > пос. *Урошев* >) *Урошевац* „име града на Косову; назив поља код села Јаска на Фрушкој Гори”, (*Урош* > пос. *Урошев* >) *Урошевица* „назив земљишта у околини Ваљева; назив ливаде у Васојевићима, на којој леже развалине цркве за коју веле да ју је саградио цар Урош”, (*Урош* > пос. *Урошев* > през. *Урошевић* >) *Урошевића крај* „назив земљишта у селу Блазнави код Јасенице у Србији”, (*Урош* > пос. *Урошев* >) *Урошевка* „назив оранице у селу Брезику код Госпића у Хрватској”, (*Урош* > пос. *Урошев* >) *Урошево блато* „назив земљишта у околини Крагујевца”, (*Урош* > пос. *урошевски* >) *Урошевска мала* „име дела села Копањана у Врањској Пчињи у Србији”, (*Урко* > пос. *Урков* > през. **Урковић* >) *Урковић* „име села код Сребренице у Босни”, (*Уро* > пос. *Уров* >)⁷³ *Уровица* „име села код Јабуковца близу Зајечара”, напослетку (*Урош* > пос. *Урошев* >) **Урошево* „нп место посведочено у етнику, потом презимену *Урошевац*.”⁷⁴

Остатак топонимâ на *Ур-* у српском односно хрватском језику није изведен од имена *Урош* ни од горе поменутих хипокористика или имена који почињу на *Ур-*, нити од отуда изведених презимена. Ти су топоними⁷⁵: *Уровац* „име села близу Ваљева“ и *Уровци* „име села код Обреновца; име села близу Ваљева“ (< диј. *уровац* „камен-међаш уровен тј. заривен у земљу“⁷⁶), *Уровачки заселак* „име засеока ваљевског села Уровца“ (< ктет. *уровачки* < топ. *Уровац*), *Урија* „име села код Бугојна у Босни“ и *Урије* „име села код Зенице у Босни; име махале у околини Босанског Новог; име махале у околини Костајнице у Босни; име махале у околини (Босанске) Крупе“ (< турц. *урија* „ливада, пашњак“ < тур. *öri* „исто“)⁷⁷.

⁷¹ Посведочено топонимом *Урковић* „име села код Сребренице у Босни“. Видети: *Нав. дело*.

⁷² Исто. Као и горе, изведенице од *Рошо*, *Роша*, *Рошко*, **Рошул*, *Тојо*, *Тоја* намерно заобилазим.

⁷³ Уп. *Рако* > *Раков* > *Раковица*.

⁷⁴ В. горе.

⁷⁵ Исто; *Речник места краљевине Срба Хрвата и Словенаца*, Београд, 1925.

⁷⁶ RJAZU.

⁷⁷ Škaljić, *Нав. дело*.

Напоследку, топоним *Оршава* (< *Уршава*)⁷⁸ „српско име⁷⁹ румунског градића *Orşova* код Турну Северина.“ Румунски топоним Петар Скок изводи од старомађарског топонима **Űrsű* „село тоџ *Űrs(u)*“ пореклом од посесива *Űrsű* „тоџ *Űrs(u)*“ изведенога од старомађарског имена *Űrs(u)*⁸⁰. А *Űrs(u)*⁸¹, као што смо горе поменули, с нашим *Урош* – није повезано.

Ипак, то не значи крај овоме екскурсу јер сматрам да Скок није у праву код извођења од **Űrsű* – због фонетике. Наиме, поменути облик има у себи на два места вокал *ű*⁸² дифтоншког порекла⁸³, који се у старорумунском рефлектује као *eu, iu, u, e*, зависно од позиције и акцента⁸⁴. Тако, очекивани старорумунски облик био би **Urşeu*, а не **Urşu*, што је наша форма *oregandi* коју ћемо показати у наредним редовима.

Запутимо се линеарно. Румунски топоним *Orşova* јавља се: у средњелатинском и новолатинском као *Ursova* (око 1200)⁸⁵, потом и као⁸⁶ *Ursova* (1349), *Orsuva* (1349), *Orswa* (1419), *Orosya* (1452), *Urcia* (1524), *Hersova* (1689), (*Vetus*) *Orsova* (1829) и *Orsova* (1840); у мађарском као *Orsova*; у немачком као (*Alt*) *Orschova* (1808. и даље), *Ruschava* (1808) и *Orschowa*.

Видимо, топоним је испрва почињао на *U-*, а вероватно око или пре 1349. почео да гласи на *-O*, како гласи и данас, док га српски еквивалент „прати“ аналошком променом *U- > O*⁸⁷. А откуда у румунском промена *u > o*^{88?} – Вршењем регресивне асимилације *Urşova > Orşova*⁸⁹.

⁷⁸ P. Skok, под. одр. *Uroš*.

⁷⁹ Са срп. *-ava* према рум. *-ova*. Уп. *Молдав-ск-а, Молдав-иј-а* : рум. *Moldova*.

⁸⁰ Исто. Напомињем, додао сам основна појашњења, као и опционо *-(u)* на Скоков облик *Űrs* (уједначења текста ради).

⁸¹ Данашње мађ. *Űrs*, за шта испоредити корадикална имена – стмађ. *Űrsu-úr(u)* (*Ursuuru, Ursuur*) : мађ. *Űrs-úr*. О томе видети: *Gesta Hungarorum*, ed. L. Juhász, Budapest, 1932, pogl. IX, XXXII. Као топоним, то је данашње место *Шал* (*Sály*), некадашње *Латорпушта* (*Latorpuszta*). За то видети: (CD-ROM) *Magyarozági várak V.1.0*, под опр. *Sály*. У византијском грчком ово име *Űrsu-úr(u)* препознајем као номиналну синтагму (ο) Ῥῶσος *Оџрос* [4 пута] у *Аналима* Георгија Акрополита (XIII в). В. и нап. 5.

⁸² Данашње мађ. *ő*.

⁸³ В. Lukács, *Нав. дело*.

⁸⁴ Уп. мађ. *Erdő* : рум. *Ardeu*, мађ. *Erőd* : рум. *Ardiusd*, мађ. *Erdőd* : рум. *Ardu*, мађ. *Erdő-falva* : рум. *Arde-ova*. О томе видети: V. Stefanescu-Drăganesti, *Romanian continuity in Roman Dacia – linguistic evidence, Romanian historic studies*, Miami Beach, Florida, 1986.

⁸⁵ *Gesta Hungarorum*, pogl. XXXIV.

⁸⁶ С. Suciu, *Dicționar istoric al localitatilor din Transilvania*, București, 1967-68, под. одр. *Orşova*.

⁸⁷ У српском не постоји фонетска промена *u > o*.

⁸⁸ У румунском, романско *u* остаје неизмењено. О томе видети: V. Drašković, *Uppredna gramatika romanskih jezika*, Sremski Karlovci-Noví Sad, 1994, 20, 25.

⁸⁹ Усмено: проф. Душица Ристин (Dușița Ristin, Филолошки факултет у Београду).

Надаље, ако упоредимо да је *Craiova* некад гласила *Crai*, *Craiu*, *Craia*, *Crae*, а *Moldova* некад *Molda*, *Moldea*⁹⁰, лако ћемо увидети да је старији облик топонима *Urşova* морао гласити **Urşa*, на шта можда указује новолатинско *Urschia* (1524).

И не само **Urşa*, него вероватно и (још старије) **Urşu*, што можда потврђује и старомађарски топоним *Ursu* „назив имања код Сабатхеља (*Szombathely*) у XII веку”⁹¹, који ја тумачим романским језичким средствима за разлику од Петра Скока, ако је мислио на исту реч својим *Ūrsū*⁹². Наиме, ја топоним **Urşu* сматрам панонскороманским и дачкороманским и изводим га од вулгарнолатинскога **Ursiu(m)* „отприлике *Медвеђа*”⁹³. За све изложено треба упоредити и линеарни развој топонима лат. *Carsium* тј. дачколат. **γarsiu(m)*⁹⁴ > дачкором. **Harsyu* > **Harşu* > рум. *Hârşova*. *Sapienti – sat*.

Зашто у наслову користим реч *српско*? – Зато што ареал имена *Урош* и речи од њега изведених прецизно и јасно указује на један етнос, у садашњости или у прошлости. Дакле, имамо пред собом оно о з н а ч а в а ј у ћ е које има моћ разликовања над оним што се означава (шпационирање Ж. В.), а то је парадокс, али и лепота *suī generis*. Притом, овоме се не противи ни наш лични осећај, па ни наводи литературе⁹⁵.

У овом духу, сад можемо – читајући горње редове из других углова – да уочимо, отприлике „сумарне пунктове“ овог нашег имена *Урош*: Властелице у Горњем Драгачеву, Банићи и Шумет у околини Дубровника, Бихаћ, околина Књажевца, околина Београда, Метак код Госпића, Урошевац на Косову, околина Јаска на Фрушкој Гори, околина Ваљева, топоним у Васојевићима, Блазнава код Јасенице, Брезик код Госпића, околина Крагујевца, Копангани у Врањској Пчињи и др.⁹⁶ Вратимо се сад самом имену.

⁹⁰ N. A. Constantinescu, *Dicţionar onomastic Romînesc*, Bucureşti, 1963.

⁹¹ G. Fejér, *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus et civilis IX*, 7, Buda, 1842, 631–32.

⁹² В. горе.

⁹³ Постало градњом: *ursus* „медвед“ + *-ium*.

⁹⁴ S. Paliga, *Influente romane şi preromane în limbile slave de sud*, Bucureşti, 1996, 96.

⁹⁵ RJAZU, под. одр. *Urošević*: „najobičnije srpsko prezime”, под. одр. *Uroš*: „srpsko lično ime“ и негде при крају одреднице „i u Hrvata u XIII vijeku”, што се који ред касније и илуструје помињањем извесног мађарског властелина Уроша у Сонти у Бачкој. *Sapienti satis*.

⁹⁶ Упореди и: Constantine Porphyrogenitus, *De administrando imperio* (Greek text edited by Gy. Moravcsik, English translation by R. H. Jenkins), Washington, 1967, 122–65, 153–54: „Καὶ ἐπειδὴ ἡ νῦν Σερβλία καὶ Παγανία καὶ ἡ ὀνομασθεῖσα Ζαχλοῦμων χώρα καὶ Τερβουνία καὶ ἡ τῶν Καναλιτῶν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ βασιλέως Ῥωμαίων ὑπῆρχον, ἐγένοντο δὲ αἱ τοιαῦται χώραι ἔρημοι παρὰ τῶν Ἀβάρων (ἀπὸ τῶν ἐκεῖσε γὰρ Ῥωμάνους τοὺς νῦν Δελματίαν καὶ τὸ Δυρδράχιον οἰκοῦντας ἀπέλασαν), καὶ κατεσκήνωσεν ὁ Βασιλεὺς τοὺς αὐτοὺς Σέρβλους ἐν ταῖς τοιαύταις χώραις, καὶ ἦσαν τῷ βασιλεῖ Ῥωμαίων ὑποτασσόμενοι.“

Име *Урош* први се пут јавља у нашој историји крајем XI века као име рашког великог жупана Уроша (I) (1112. – око 1146)⁹⁷ који је дететом, 1094, био талац код Алексија I Комнина након треће, победоносне и крајње, војне против стрица му Вукана, тадашњег рашког великог жупана, а које је све предводио афтократор Алексије лично. Иначе, Урош (I) је вративши се са византијског двора да наследи стрица остварио изванредне родбинске, политичке и војне везе са тадашњим угарским двором и тиме Рашку извео у ред светских држава. Све ово наравно не значи да пре жупана Уроша (I) није било никог са овим именом, већ да је година 1094. сигуран *terminus a quo* за појављивање овог имена у нас.

Затим је дошао и његов син рашки велики жупан Урош (II) Примислав (око 1146. – 1155. и 1155. – око 1156)⁹⁸ за време којег су рашки и мађарски двор били у изванредним политичким, војним и тесним жидбеним везама. Занимљиво је да се код њега, према оцу му Урошу (I), по први пута име *Урош* јавља очито као титуларно – данас бисмо рекли: *Примислав Урош II* – и то нашој дотадашњој историји није било страни, пошто је постојало и старије очито титуларно име *Стефан* код дукљанског кнеза Стефана Војислава (XI в), као и најстарије очито титуларно име *Јован* код зетског кнеза, а по смрти свеца, Јована Владимира (X/XI в). Јасно, и титуларно име *Стефан* и титуларно *Јован* су – имена светаца⁹⁹! Е сад, једина, нова и битна измена у односу на дотадашњу праксу бива то што рашки велики жупан Примислав узима име и великог државника и свога оца Уроша као титуларно те се назива *Примислав Урош*.

Надаље, име *Урош* јавља се код српских краљева, царева и епирских царева породице Немањић, од краља Милутина надаље, и то пре свега као титуларно по краљу Урошу (I)¹⁰⁰ Великом¹⁰¹, који је вероватно и први

⁹⁷ Датовање и историјски подаци према: *Историја српског народа I*, Београд, 1981, 199–202.

⁹⁸ Датовање и историјски подаци према: Ј. Калић, *Рашки велики жупан Урош II*, Зборник радова Византолошког института 12, Београд, 1970.

⁹⁹ Титуларно име *Стефан* у вези је са култом св. Стефана Првомученика, чије је штовање нарочито било јако у Скадру, престоници Војислављево државе. Може бити да је одржању имена *Стефан* као титуларног узмогао и култ мађарског светог Стефана (*szent-István*). Потом је ту и први велики српски краљ Урош (I) након којег је, од сина му Милутина па надаље, име *Урош* поново почело да бива титуларно поред старијег титуларног *Стефан*, које је као титуларно оживело од *С т е ф а н а* Немање (шпац. Ж. В), што треба довести у везу са грчком речју *στέφανος* „венац, дијадема, стема, стематогирон, круна.“ Напосе, титуларно име *Стефан* носе и кнез Лазар Хребељановић, краљ Твртко (I) Котроманић, као и Бранковићи и Балшићи. Титуларно име *Јован* у вези је са култом св. Јована.

¹⁰⁰ Испоредити у родослову Немањића у Дечанима (око 1347): „*крьль урошь · а · „краљ Урош Први“*“. Видети: ИСН I, 520. и даље (сл. XXXIX).

¹⁰¹ Испоредити речи архиепископа Данила II (†1338): „Урош, зван и Велики““. Видети: Архиеп. Данило II, *Животи краљева и архиепископа српских*, Београд, 1935, погл. *Урош Први*.

Немањић са именом *Урош*. Следствено, име *Урош* јавља се и на фрескама, у повељама, хрисовуљама и у кодексима, а *ιστέον* ὅτι да се пројављује и на барјаку из XIII века из места Моровића у Срему, једином сачуваном барјаку нашег ранијег средњег века. Иако тешко оштећен, ипак даје драгуљ: [оу]рошь¹⁰².

Дакле, немањићи владари носили су – званично – следећа имена¹⁰³: Стефан Немања, поставши велики жупан, Стефан Мирослав, Стефан Страцимир, Стефан, Стефан Радослав, Стефан Владислав, Стефан Урош, Стефан Драгутин, Стефан Урош¹⁰⁴, Стефан Владислав, Стефан Урош (Стефан Урош трећи/Стефан Урош трећи¹⁰⁵), Стефан Душан (Стефан Урош¹⁰⁶), Стефан Урош, напосе Симеон Урош и Јован Урош.

У светлу изнесеног, увиђа се да је титуларно име *Урош* управо прогенитално те да представља врсту политичког презимена, док код Немањића додатно указује и на светородност династије (шпационирање Ж. В.).

Све ово изложено не значи, наравно, да су након рашког великог жупана Уроша (I) обични људи престали носити име *Урош*, тим више у времена кад оно није бивало титуларно. Међутим, сигурно да је титуларност имена *Урош*, пре свега док су на власти били Немањићи *Уроши*¹⁰⁷, вероватно имала за последицу неку врсту свечаног табуа. Након Немањића, и то – претпостављам – утицајем култа Уроша Нејаког, име *Урош* изгубило је на табуу, а добило огроман позитивни предзнак те му се, сходно томе, фреквентност у српском ономастикону увећала.

Уопште узев, име *Урош* појављује се у средњем и гдегде новом веку у разним језицима и разноликим фонетским, графемским и графичким облицима, од којих набрајамо *exempli gratia*:

- у старосрпском *exempli gratia*: оурушь, урушь, оуруошь и уруошь¹⁰⁸, а у владарским потписима¹⁰⁹: урушь (1243), оуруошь (1253), урушь (1254), уруошь (1300), уруошь (1303).

¹⁰² Д. Самарџић, *Војне заставе Срба до 1918*, Београд, 1983, 10.

¹⁰³ Према: ИСН I, 251–602.

¹⁰⁴ Милутин – званично – не користи своје име.

¹⁰⁵ Једном на новцу, као: стефанъ оуруошь третн, што би значило „Стефан, трећи Урош = трећи од Уроша Великог“ или „Стефан Урош III“, зависно од тога односи ли се редни број на претходну реч или, пак, синтагму. Видети у: В. Иванишевић, *Новчарство средњовековне Србије*, Београд, 2001, 243. (таб. I, 5.2).

¹⁰⁶ Једном на новцу, као: STEFAN(VS) VROSIVS. Видети: *Нав. дело*, 245. (таб. I, 6.7).

¹⁰⁷ Било *nomine*, било *titulo*.

¹⁰⁸ П. Ђорђевић, *Историја српске ћирилице*, Београд, 1971, 269, 270.

¹⁰⁹ *Хиландар*, Београд, 1978, 39, 40.

- у средњелатинском и новолатинском *exempli gratia*: *Uros* (XII в)¹¹⁰, *Uros* (1231)¹¹¹, *Urosius* (од Милутина надаље)¹¹², *Urosi(us)* (за Милутина, *haxax legomenon*)¹¹³, *Urosius* (1319)¹¹⁴, *Urossius* (1346)¹¹⁵, вероватно *haxax legomenon*, колико је мени познато), *Uroscius* (између 1378. и 1382)¹¹⁶, *Uroscius* (1601)¹¹⁷, *Uroscius* (XVII в)¹¹⁸, *Uroscus* (1680)¹¹⁹, *Urosius* (XVII в)¹²⁰, *Ur[o]sius* (XVII в)¹²¹, *Orosius* (XVII/XVIII в.¹²², вероватно *haxax legomenon*, колико је мени познато), *Oriosius* (XVII/XVIII в.¹²³, вероватно *haxax legomenon*, колико је мени познато).
- у старомађарском: **Uros*¹²⁴.

¹¹⁰ У делу *Chronicon pictum Vindobonense* мађарске провенијенције. О томе видети: Ј. Калић, *Нав. дело*.

¹¹¹ У даровници краља Андрије II Арпадовића Томи Макаријејевом за Сонту у Бачкој. О томе видети: RЈAZU, под. одр. *Uroš*.

¹¹² На српском средњовековном новцу. Видети: В. Иванишевић, *Нав. дело*, 240. и даље (таб. I 3.1. и даље).

¹¹³ На Милутиновом новцу, у титулатури: VROSI(VS) REX. Видети: *Нав. дело*, 242. (таб. I 3.10).

¹¹⁴ У попису ризнице цркве св. Николе у Барију. О томе видети: В. Томић-Де Муро, *Српске иконе у цркви светог Николе у Барију*, Италија, Зборник за ликовне уметности 5, Нови Сад, 1973, 111.

¹¹⁵ У Душановој повељи цркви св. Николе у Барију. Видети: *Нав. дело*, 125.

¹¹⁶ У циркулару фрањевцима у Босни фра-Бартоломеа од Алверна (fray Bartolomé de Alverno), поглавара Босанске викарије (superior del Vicariato de Bosnia). О томе видети: D. Lasić, *Fratri Bartolomæi de Alvernia, vicarii Bosnæ 1367–1407, quædam scripta inedita*, Arch. Franc. hist. LV, 1962, 16.

¹¹⁷ У *Краљевству Словена* Мавра Орбинија. Видети: В. Томић-Де Муро, *Нав. дело*.

¹¹⁸ У лажном прокатоличком латинском ктиторском натпису лево од двери цркве Св. Срђа на Бојани, као резултат унијатске пропаганде XVII века. О томе видети: М. Фотић, *Извештаји руског конзула Ивана Степановича Јастребова из Скадра о словенском живљу и њиховим црквама у Албанији у другој половини XIX века*, Становништво словенског поријекла у Албанији, Подгорица, 1991.

¹¹⁹ У Диканжовом генеалогско-историјском делу о Балкану. Видети: Ch. du Fresne du Cange, *Familie Dalmaticæ et Sclavonicæ seu series genealogicæ ac historicæ regum et toparcharum Dalmatiæ II*, Paris 1680, pagl. 13.

¹²⁰ У другом лажном прокатоличком латинском ктиторском натпису изнад двери цркве Св. Срђа на Бојани, као резултат унијатске пропаганде XVII века. Видети: М. Фотић, *Нав. дело*.

¹²¹ В. нап. 118. Облик *Ur[o]sius* читам из gen. sg. ет. lect. *Urisii* уместо *Urosii*, како се види према горњем *Urosius* у истом тексту, који је цео лоше прочитан. Видети: *Нав. дело*.

¹²² У рукописном речнику Павла Ритера-Витезовића. О томе видети: RЈAZU, под. одр. *Uroš*.

¹²³ У истом речнику Павла Ритера-Витезовића. Видети: *Нав. дело*, под. одр. За супротно тумачење в. нап. 163.

¹²⁴ В. доле.

- у далматороманском: **Uros*¹²⁵.
- у италијанском *exempli gratia*¹²⁶: *Urossio* (1578, вероватно *haxax legomenon*¹²⁷), *Urosio* (1620), *Urose* (1620), *Ursino* (1620) и можда **Uroscio*¹²⁸.
- у византијском грчком *exempli gratia*¹²⁹: Οὔρεσις¹³⁰ (након 1118.¹³¹), Οὔρεσις (након 1150)¹³², Οὔρεσις¹³³ (након 1180.¹³⁴), Οὔρεσις¹³⁵ (око 1206.¹³⁶), егг. асс. sg. οὔρεσι(ν),¹³⁷ (око 1206.¹³⁸), напосе Οὔρεσις (1359–66)¹³⁹.
- у грчком: Οὔρεσης¹⁴⁰.

Протумачимо сад наведене облике и утврдимо саобразност старосрпског и гдегде српског изворника и њихових гореизложених еквивалената у страним језицима.

За почетак, како је у старосрпском име *Урош* прецизно гласило? – Имало је дуго почетно *У-*¹⁴¹ и краткосилазни акценат на вокалу *-о-*¹⁴², као

¹²⁵ Испоредити далматоромански облик *Milos* (22. 5. 1382). О томе видети: В. Крекић, *Dubrovnik (Raguse) et le Levant au Moyen Age*, Paris-The Hague, 1961, 223.

¹²⁶ У поменутом попису ризнице цркве св. Николе у Барију. Видети: В. Томић-Де Муру, *Нав. дело*, 111, 112, 113, 116.

¹²⁷ Будући италијанизирано нлат. *Urossius*, које је, колико је мени познато, *haxax legomenon*.

¹²⁸ В. доле.

¹²⁹ Са променом по III деklinацији *-и-* основâ, у нефреквентној подгрупи мушког рода, у којој је – колико знам – једино лично име.

¹³⁰ У *Алексијади* Ане Комнине: асс. sg. Οὔρεσιν. О томе видети: *Византијски извори за историју народа Југославије 3*, Београд, 1966, погл. *Ана Комнина*.

¹³¹ Датовање према: Г. Острогорски, *Историја Византије*, Београд, 1969, 331–35.

¹³² У песми о победи Манојла (I) Комнина над Рашком, Теодора Продрома: ном. sg. Οὔρεσις. Видети: ВИНЈ 3, погл. *Теодор Продром*.

¹³³ У *Историји* Јована Кинама (Ἰωάννης Κίνναμος, XII в): асс. sg. Οὔρεσιν. Видети: *Нав. дело*, погл. *Јован Кинам*.

¹³⁴ В. нап. 131.

¹³⁵ У *Историји* Никите Хоњанина (Νικήτας Χωνιάτης, XII/XIIIв): асс. sg. Οὔρεσιν. Видети: *Нав. дело*, погл. *Никита Хонџат*.

¹³⁶ В. нап. 131.

¹³⁷ У другом рукопису *Историје* Никите Хоњанина. О томе видети: Ј. Калић, *Нав. дело*.

¹³⁸ В. нап. 131.

¹³⁹ Византијски грчки еквивалент титуларног имена *Урош* цара Симеона-Синише. Видети: G. C. Soulis, *The Serbs and Byzantium*, Athens, 1995, погл. *Symeon Ouresis Palaeologos*.

¹⁴⁰ R. Radić, *Ο Συμεών Ούρεσης Παλαιολόγος και το κράτος του μεταξύ της βυζαντινής και της серβικής αυτοκρατορίας*, Βυζάντιο και Σερβία κατά τον ιδ' αιώνα, Αθήνα, 1996, 195–209.

¹⁴¹ Негдашње дуго почетно *У-* уочава се из непосредног етимона *Ўро*. Видети: RJAZU.

¹⁴² Будући изведено од хипокористика грађеног хипокористичким суфиксом *-о* који је носио краткосилазни акценат. О томе видети: Р. Бошковић, *Нав. дело*, 354.

и завршни меки полугласник склон губљењу, дакле: [ūrðš(ь)]. Доцније се овај полугласник преобразио у полуглас између *e* и *u*, да би се напоследку губио без трага¹⁴³. Усто се, најпрво, дужина првога слога пократила¹⁴⁴, а акценат потом метатаксички повукао уназад¹⁴⁵ на покраћени вокал: [ūrðš(ь)] > [ūrðš(ь)] > Ūrouш, као у имену *Милош*. Отуда све – данашњи облик *Урош*. Пређимо на еквиваленте.

Најстарији средњовековни латински облик *Uros* (XII в, 1231) јавља се у мађарском латинитету¹⁴⁶ и очитује неприлагођавање латинској деклинацији, што је и одлика овога латинитета¹⁴⁷. Наиме, на *Uros* није додат завршетак *-us* и стога је *indeclinabile*¹⁴⁸.

Ово све указује на чињеницу да је у мађарски латинитет облик *Uros* преузет из старомађарског, тим више што средњелатинско *Uros* релативно прецизно оцртава старосрпско име, а ако претпоставимо и хунгаристички латински изговор [uro] – онда скоро у потпуности. На крају крајева, за оволику наличност је потребно живети народ до народа. Стога са сигурношћу претпостављам и старомађарски облик **Uros*. Када је доспео у старомађарски? – У XII веку, управо кад се и појављује у мађарском латинитету. Прецизније, у периоду од 1112 до око 1146, за владавине рашког великог жупана Уроша (I), који је остварио изванредне родбинске, политичке и војне везе са тадашњим угарским двором.

Доцнији средњелатински облик, који је заживео и у новолатинском, облик *Urosius*, могао је настати из два извора.

Прво и највероватније – уопштавањем у номинативу опционо променљивих косих падежа код индеклинабилних именица мађарског латинитета. О чему је реч? У *Gesta Hungarorum* наилазимо на следећу

¹⁴³ П. Ивић, *Из историје српскохрватског језика II*, Ниш, 1991, 15.

¹⁴⁴ Данашње почетно *У-* у имену *Урош* – кратко је. Дакле, до покраћења негдашњег дугог почетног *У-* морало је доћи, и то, наравно, пре преношења акцента.

¹⁴⁵ Да је реч о метатаксичком повлачењу старих силазних акцената ка почетку речи, испоредити – управо супротан процес, али на истим позицијама – херцеговачко преношење акцената: [drāgðš(ь)] > [drāgðš(ь)] > *Драгош*. Видети: В. Стефановић-Караџић, *Српски рјечник*, Биоград, 1898, под одр. *Драгош*. Напомињем, данашње невуковске дуге акценте типа *Драгош* не треба нипошто сматрати резултатом непокраћења негдашњег дугог почетног слога, већ последицом акценатске аналогije према дугосилазном акценту једног дела сродних именица на *-ош*: *кицош*, *налош*, *напош*, *рабош*. Видети: М. Стевановић, *Нав. дело*.

¹⁴⁶ В. нап. 110, 111.

¹⁴⁷ Испоредити у *Gesta Hungarorum*: *Arpad dux* (нпр. погл. XIV), *Arpad ducis* (нпр. погл. XXXX), *duci Arpad* (нпр. погл. XXI), *Arpad ducem* (нпр. погл. XXXVIII), *Arpad duce* (нпр. погл. XV). Видети: *Gesta Hungarorum*, нав. погл. Ипак, пројављују се и променљиви облици: *Arpadii* (нпр. погл. XXI) *Arpadio* (нпр. погл. XV), *Arpadium* (погл. LI), *Arpadio* (погл. XXI). Видети: *Нав. дело*.

¹⁴⁸ Уп. gen. sg. indecl. (1231): *quae fuit terra Uros*. Видети: RJAZU, под. одр. *Урош*.

промену *exempli gratia* именице *Arpad*¹⁴⁹: nom. *Arpad*, gen. *Arpad* или *Arpadii*, dat. *Arpad* или *Arpadio*, acc. *Arpad* или *Arpadium*, voc. **Arpad*¹⁵⁰, abl. *Arpad* или *Arpadio*. Дакле, основни је низ непроменљив, а постоји и додатни, грађен формантом *-io*¹⁵¹, променљив, али без контракције у генитиву¹⁵², ограничен на косе падеже. Њиховим уопштавањем у номинативу, добија се и номинатив на *-ius*.

Друго – додавањем завршетка *-us* да се реши проблем индеклинабилности, али уз уметање осовинског *-i-* према византијском грчком Οὔρεσις. И то највероватније у Србији, где је Οὔρεσις био најстарији страни еквивалент домаћег имена и тиме је могао бити и нека врста узора у смислу творбе. У прилог овоме говорила би чињеница да се, колико је мени познато, средњелатински облик *Urosius* најраније јавља на новцу краља Милутина.

Што се облика *Urosi(us)* тиче, он јесте *hарах legomenon*, али то не значи да је релевантан. Наиме, натпис VROSI REX на Милутиновом новцу читује епиграфску абривијацију¹⁵³, али нема *signum* да то означи¹⁵⁴. Дакле, требало би VROSI: REX за обично VROSIVS REX.

Сад, два облика која су, мислим, у XIV веку постала „поправљањем“ превлађујућег облика *Urosius* према старосрпском изговору [**ūr̥d̥š(ь)*]¹⁵⁵, како би се и у латинском – колико је то могуће – читовало словенско [š]. То су: *Urossius* [urossius], вероватно настало у Душановој латинској канцеларији¹⁵⁶, и *Uroscius* [uroscius]¹⁵⁷, вероватно настало у канцеларији фрањевачке Босанске викарије¹⁵⁸. У сваком случају – на домаћем језичком терену, што је и релевантно.

Усто, облик *Urosius*. Јавља се код Шарла Диканжа (Charles du Fresne du Cange, XVII в)¹⁵⁹ и највероватније га је Диканж и начинио. Претпостављам, како би фонетски „поправио“ групу *-sci-* у честоме *Uroscius*. Зашто би? Можебити да је хтео да истакне градњу српским композитним хипокористичким суфиксом *-к-о* или хипокористичким суфиксом *-ић*. Наиме, *Uroscius* би можда, по Диканжу, било „искварено“ за српско **Урошко* или *Урошић* и стога га је ваљало „исправити“ у *Urosius*. Ако ово ипак стоји, онда бих се пре определио за *Урошић*, у коме је – опет

¹⁴⁹ В. нап. 147.

¹⁵⁰ Вокатив није потврђен, али би био једнак номинативу.

¹⁵¹ Историјски гледано. То ће рећи са променом типа *filiius*.

¹⁵² Историјски гледано. Дакле, не јавља се тада већ само књишки gen. sg. на *-i*, нпр. **Arpadi*.

¹⁵³ В. нап. 113.

¹⁵⁴ На новцу – уобичајено.

¹⁵⁵ В. горе.

¹⁵⁶ Под условом да је *hарах legomenon*. В. нап. 115 и одг. текст.

¹⁵⁷ Италијанским правописом, уз ренесансни латински изговор.

¹⁵⁸ В. нап. 116.

¹⁵⁹ В. нап. 119.

можда – Диканж видео *-uĥ* као деминутивни суфикс, сматрајући да су Уроша Нејаког звали *Урошић* „мали Урош“? Толико.

С друге стране, новолатински облици *Orosius* и *Oriosius* настали су, очито, „преобличењем“¹⁶⁰ од *Urosius*¹⁶¹. Чини ми се, прво – према имену латинског писца Орозија (*Orosius*, IV/V в)¹⁶², друго – према новолатинској речи за скакавца¹⁶³: *oriosius*¹⁶⁴. Ко ће боље – широко поље. Премда, немам никакву идеју каква је ренесансна легенда или квазиисторизам могао повезивати то троје. Опет, можда би се могло посумњати да је творац ових облика управо Павао Ритер-Витезовић (XVII/XVIII в) у чијем се рукописном речнику и појављују¹⁶⁵.

Италијанизирањем, пак, помињаних латинских облика *Urosius*, *Urossius* (вероватно *hapaх legomenon*¹⁶⁶) и *Uroscius* постали су италијански облици *Urosio*, *Urossio* (вероватно *hapaх legomenon*¹⁶⁷) и можда **Uroscio* [у^ог^о]¹⁶⁸. То је – јасно. Занимљивији су, међутим, облици *Urose* и *Ursino*.

Италијански облик *Urose* као да је настао укрштањем – очито уобичајеног – *Urosio* и српског прелазног фонетског облика [**ŷrðše*'] у фази губитка завршног полугласника¹⁶⁹. У том случају, [**ŷrðše*'] је изравно и уживо чуто на домаћем језичком терену. Док, облик *Ursino* постао је „преобличењем” према италијанском имену *Ursino* „отприлике *Медо*“¹⁷⁰.

На крају, византијско грчко Οὔρεσις. И оно је настало „преобличењем”, али не већ постојећег облика, него изворног, чутог имена, било на домаћем језичком терену, било од самог носиоца имена, Уроша (I). „Преобличено“ према чему? – Према морфеми οὔρεσι-¹⁷¹ „с планине, из горе, по гори“, што је први део две у старогрчком напоредно грађене византијске грчке сложенице, преузете из старогрчког¹⁷²: οὔρεσιόκοκος „горски, из горе; горштак“ и οὔρεσιβώτης „планински, са планине; коза планинка.“ На ово све указује јасно и једно место из кодекса, где наместо

¹⁶⁰ На то указује почетно *O*-.

¹⁶¹ На то указује *-s-* у *Orosius*, *Oriosius*.

¹⁶² *Лексикон грчких и римских писаца Антике и средњег века*, Београд, 2003, под одр. *Оросије*.

¹⁶³ Супротно RIAZU: „deminutiv od *Uroš*, staro ime *Urošec*”. Видети: RIAZU, под одр. *Oriosius*.

¹⁶⁴ *Le bulletin de l'OIV 79 – № 891-892*, 305-06, 316.

¹⁶⁵ В. нап. 122, 123.

¹⁶⁶ В. нап. 115, и одг. текст.

¹⁶⁷ В. нап. 126, 127.

¹⁶⁸ Сходно постојећем нлат. *Uroscius*.

¹⁶⁹ В. горе.

¹⁷⁰ М. Šimundić, *Нав. дело*, под одр. *Ursina*, *Ursina*, *Urso*, *Uršina*.

¹⁷¹ Никако према фонетски сличној именици οὔρησις „мокраћа“ (више о томе у даљем тексту). Видети: *Liddell and Scott's Greek-English Lexicon*, Oxford, 1874.

¹⁷² LIDDELL-SCOTT, под одр. οὔρεσι-.

асс. sg. Οὐρεσιν стоји егг. асс. sg. οὐρεσι(v)¹⁷³. Из тога свега се види да је име Οὐρεσις ученим Византинцима носило конотацију „горштак”, можда чак и „дивљак“?

Ово је дакако „душу дало“ за злобно етимологисање неког ученог великоромејца и то се и остварило код песника на двору Комнина, Теодора Продрома (Θεόδωρος Πρόδρομος, XII в)¹⁷⁴. Тако он, у песми којом слави победу цара Манојла (I) Комнина над рашким великим жупаном Примиславом Урошем (II), поигравајући се гласовима, Урошево име доводи не само у везу с поменутим οὐρεσι- „с планине, из горе, по гори“, него и са речју οὐρον „мокраћа”, јер наводно¹⁷⁵: „У р о ш (шпац. Ж. В.) (Οὐρεσις) се у гаће у ш о р а о (οὐρήσις) и ногама бега дао и тако се он – од једне муке само – из једне ствари у другу претворио, као ш о р а ч (οὐρήτης) од страха пјан, као јелен дугороги, кџ плећати ш в р љ а ч горски (οὐρεσιβώτης)!“ (превод Ж. В.).

За крај, савремени грчки облик Ούρεσης. Он се развио из средње-грчкога Οὐρεσις, природно¹⁷⁶, скупа са другим именицама исте промене, нпр. σύνταξις(ς), али је очувао завршно -ς као маркер рода, нашавши се у подгрупи са мушким именицама попут δικαστής, Μιλτιάδης, Σωκράτης¹⁷⁷ и др.

2. Име Урош, коренски неасоцијативно, последице

Данас, име Урош није коренски асоцијативно¹⁷⁸, за разлику од нпр. Драгош. Да је другачије било у средњем и у новом веку – у то не верујем. Притом, то би и нелогично било јер, подсетимо се, име Урош изведено је од хипокористика Уро, који је настао хипокористизацијом трију имена далматороманског језичког порекла. А све што је у једном језику страног порекла и потецања – будући да ту суштина саме речи тј. корен није домаћи и тиме није асоцијативан – не може никако бити коренски асоцијативно. Тако и Урош, per definitionem и sententiam.

Шта се онда збива са речју кад постане коренски неасоцијативна и тиме суштином својом неразазнатљива просечном језичком кориснику, премда јесте употребом разумљива, будући још увек у језичком систе-

¹⁷³ В. горе.

¹⁷⁴ Лексикон грчких и римских писаца Антике и средњег века, под одр. Продром.

¹⁷⁵ Оригинал према: ВИНЈ 3, погл. Теодор Продром.

¹⁷⁶ Преласком у I деklinацију, тип „α-ιπριγum“, и упрошћавањем флексије.

¹⁷⁷ Неке од њих пореклом су старе (старогрчке) сигматске основе.

¹⁷⁸ Рећи да име као име није асоцијативно – апсурд је. Свако име, које се још увек даје некоме, чува и носи у себи предуслов тога давања и то је управо асоцијативност, ако не на нама познате носиоце, оно на чувене носиоце самог имена.

му – тад када је изнова *tabula rasa*, а језик, по природи својој, преноси информације кореновима који су управо и пре свега значењска језгра и тиме тражи сваком члану своје и значење и смисао и смисленост? Белина листа просто захтева да се попуни, а реч коренски неасоцијативна бива подвргнута перинтеграцији и реетимологији, што су језички процеси са циљем давања свежих или нових конотација и значења коренски неасоцијативним речима.

Тако и име *Урош*, не носећи *de se* коренску асоцијативност, прихвата у средњем веку неколицину свежих конотација и значења, од којих су се нека изгубила у новом веку, а нека су заживела до данас. И не само то, него је и име *Урош* – добијањем свежих конотација и значења – подарило нашем језику више нових именица, и чак једну бугарском и албанском¹⁷⁹.
Анализирајмо поменуте језичке новине.

3. Име *Урош* можда конотативно

*,„велики жупан, краљ, цар“

Можда, подвлачим, можда је могуће претпоставити да је у средњем веку пре свега за Вуканових потомака у Рашкој, а затим за Немањића у Србији, име *Урош* у контексту титуларне употребе, у народу добило и имало конотацију¹⁸⁰ „велики жупан, краљ, цар.“

У Рашкој – то би било због наличности на старију старомађарску (X/XI в) реч **uru* „Господ, господар, господин“, односно на старосрпску¹⁸¹ именицу *оуръ* „господар, госпар, јунак“, а све у контексту изванредних дворских, политичких и војних веза са тадашњом Угарском. Можда и из претпостављеног синтагмоида **оуръ оурошь* „господар, госпар, јунак Урош“ и затим деловања народне етимологије¹⁸², услед хомонимности двају коренова. А можда би се у овоме крио разлог за то што је рашки велики жупан Примислав узео за титуларно – уместо имена свеца – име и великог државника и свога оца Уроша. Притом, не смемо искључити утицај пропаганде рашког двора *in vulgus*.

У Србији – настављајући стару традицију, народ народну, а Немањићи породичну¹⁸³, наравно, све под условом да је народна традиција остала непрекинута. А ако јесте прекинута, мислим да јој је једино пропаганда

¹⁷⁹ В. доле.

¹⁸⁰ Напустивши оквире термина *конотација*, морали бисмо ичим доказати постојање старосрпске титуле **оурошь* „господар, госпар“! А ње – нема.

¹⁸¹ Изостављам *и старохрватску* због ареала.

¹⁸² У овом би светлу, Миклошичево тумачење да је име *Урош* (*оурошь*) изведено од именице *оуръ* било у савремена доба изнова извршена средњовековна народна етимологија.

¹⁸³ Немањин отац Завида извесно је био у роду са владајућом породицом у Рашкој.

немањићког двора могла удахнути нови живот. Мада, у овакав развој догађаја, лично, сумњам. Притом, као само лабав доказ претпостављене конотације имена *Урош* у немањићкој Србији можда би послужио један краљевски Душанов динар на коме се, као и отац му, назива С т е ф а н У р о ш, по латински STEFAN(VS) VROSIVS¹⁸⁴, док истовремена ковања носе натписе: *Stefanus rex, rex Stefanus*, стефанъ краљъ и сл.¹⁸⁵

4. Име *Урош* конотативно † „русѐ косѐ“ и антропонимни апелатив †*урош* „русѐ косѐ“

Очито и једино логично, антропонимни апелатив је „израстао“ из конотативне употребе имена *Урош*. Потврђује оба Ритер-Витезовић у свом рукописном речнику¹⁸⁶, у којем уз *Orosius* тј. уз име *Урош*¹⁸⁷ наводи додатно значење „Πυρρός“¹⁸⁸. Наиме, то хоће рећи следеће:

- Као што би код Хеленâ човек који је πυρρός „русѐ“ могао лако добити име Πυρρός¹⁸⁹, тако је и у нас човек који је рус могао лако добити име *Урош*.
- Као што би код Хеленâ човек који је πυρρός „русѐ“ могао лако добити надимак Πυρρός¹⁹⁰ или, пак, псеудоним *Πυρρός¹⁹¹, а коњ – ако је πυρρός „русѐ“ – хипоним Πυρρός¹⁹², тако је и у нас постојао антропонимни апелатив †*урош* „русѐ косѐ“. Да је код Ритера-Витезовића, поред конотативне употребе самог имена, реч и о антропонимном апелативу, потврђује се и наредним наведеним значењем „albos cines habens“, а то би у преводу отприлике био наш антропонимни апелатив *белош* „беле или плаве косѐ“¹⁹³, о чему подробније доле. Вратимо се на претходно наведено значење, надасве његовоме пореклу.

¹⁸⁴ В. горе.

¹⁸⁵ В. Иванишевић, *Нав. дело*, 244–45. (таб. I 6.1 – I 6.8.2).

¹⁸⁶ В. горе.

¹⁸⁷ В. нап. 186.

¹⁸⁸ Заправо, латиничном транслитерацијом *Pyrrhus*.

¹⁸⁹ *Exempli gratia* име Пира, епирског краља. Видети: P. Garouphalias, *Pyrrhus, king of Epirus*, London, 1979.

¹⁹⁰ *Exempli gratia* надимак Неоптолема, Ахиловог сина. Видети: *The new „Encyclopædia Britannica“ – 15th edition*, London, 2007, под одр. *Neoptolemus*.

¹⁹¹ *Exempli gratia* Πυρρός, женски псеудоним риђокосог Ахилеја док се, по мајчином налогу, трансвеститски крио од тројанског рата међу ћеркама краља Ликомеда на његовом двору на острву Скиру. Видети: С. Т. Lewis, С. Short, *A Latin dictionary*, Oxford, 1969, под одр. *Pyrrha*.

¹⁹² LIDDELL-SCOTT, под одр. πυρρός.

¹⁹³ *Речник српскохрватског књижевног и народног језика* I, Београд, 1959, под одр.

Како је, дакле, име *Урош* у средњем веку, у народу, добило и имало конотацију: † „русе косе“, откуд потом и антропонимни апелатив †*урош* „русе косе“? – Нема друге, него по извесном Урошу русе косе, који је морао бити итекако славан и омиљен, највероватније владар, и то прототип народног владара (шпационирање Ж. В.). Можда и из претпостављеног синтагмоида **роуџь оурошь* „руси Урош“ и затим деловања народне етимологије, услед сличности двају коренова. А можда и претпостављеним „наслањањем“ на одговарајући синтагмоид у суседним језицима – пре свега на старромађарско **orosz Uros* „руси Урош“¹⁹⁴ или, пак, на далматороманско **rus*¹⁹⁵ *Uros* „руси Урош“? А за овакав прелаз од имена ка антропонимном апелативу можемо испоредити како је од имена *Немања*¹⁹⁶ постао антропонимни апелатив *немања* (старије *Немања*) „светле коже и плаво-беле косе“¹⁹⁷, можда из претпостављеног синтагмоида **бѣлѣ неманѣ* „бели Немања“ или чак **бѣла неманѣ* „белош Немања“, реетимологијски од значења „Бела(-)Немања“, ако је можда судити по имену Немањиног легендарног „деде“ или „оца“¹⁹⁸ *Беле Уроша*¹⁹⁹.

Вратимо се, како рекосмо, извесном Урошу, владару, који би био прототип народног владара (шпационирање Ж. В.). По мени, то би могли бити једино српски краљ Урош (I) Велики (1243 – 1276), рашки велики жупан Урош (I) (1112 – око 1146) и можда српски цар Урош (V) Нејаки (1355 – 1371).

▼ Краљу Урошу (I) Великом веле у прилог²⁰⁰:

- [+] Пре свега, његова слава за живота, чији су делић само повици Барана изасланицима дубровачког надбискупа у спору око архиепископије: „Шта је папа, наш господар краљ Урош је нама папа!“. Сем тога и титуларни апелативи „Велики“ и „Први“, као и васпостављање титуларног имена *Урош*, о чему је горе већ било речи.

¹⁹⁴ Писмено: акад. Александар Лома.

¹⁹⁵ Етимонски повезано с нашим придевом *рус*. Далматороманско **rus* „црвен, риђ“ < општером. **russo* „рујан тј. црвен, риђ“ > ит. *rosso* „црвен, риђ“ и, с друге стране, кат. *ros* „црвен“ и стфр. *ros, roz* „риђ“ > фр. *roux* „риђ“. У ова два језика извршила се романска диференцијација другог значења у облику **rubio* „црљен, црвен“ > **ruvje* > **ruvje* > стфр. *ro(u)ge, ruige* „црвен“ > фр. *rouge* „црвен“, односно у облику **rufo* „риђ“ > кат. *ruf* „црвен“. Сва ова три романска придева потичу од одговарајућих латинских еквивалената: *russus* „рујан“, *rubeus* „црљен“ и *rufus* „риђ“, поред којих су постојали и *russeus* „рујни“, *russulus* „рујаст“, *russeolus* „рујкаст“, *ruber* „црвен“, *rubrus* „црвени“, *robeus* „црљени“, *robis* „црљани“, *rubellus* „црвенкаст“, *rubens* „црвенкаст“, *rubicundus* „црвењав“, *rubidus* „црвенести“ и *rufulus* „риђкаст“.

¹⁹⁶ РСАНУ XV.

¹⁹⁷ Исто, под одр. *немања*, а видети и назначене изворе за саму одредницу.

¹⁹⁸ Вл. В. Петровић-Његош, *Историја о Црној Гори*, Москва, 1754.

¹⁹⁹ У *Константиновом родослову*. Видети: Р. Новаковић, *Карпатски и ликијски Срби*, Београд, 1997, 19-21.

²⁰⁰ Историјски подаци према: ИСН I, 341-356.

- [±] Вероватно риђа, можда тамнориђа коса, ако је уопште веровати фрескама, по којима су Немањићи били чак до кнегиње Милице и деспота Стефана претежно риђи људи или тамнориђи или риђикасти. Наиме, велико је питање како се и која боја мења временом и оштећењима, како се данас на којој фотографији види која боја и пре свега јесу ли за сликање коса код мушкараца²⁰¹ користили исту боју и то коју и кад, јер има и низова светитеља и пророка, чак и Христ сâм, који сви – макар данас – изгледају риђи. У сваком случају, прегледом Немањићима савремених фресака²⁰² ја уочавам следеће нијансе: код Вукана (Студеница, 1208/9) тамнориђа коса и вероватно брада (фреска је фрагментована), код св. Саве (Милешева, пре 1228) тамнобраон коса и брада, на окрајцима риђикасте, док га Теодосије у *Житију св. Саве* као младог описује речима „младић са златнозарним власима“²⁰³, код Стефана Првовенчаног (Студеница, 1208/9) тамнориђа коса и брада или (Милешева, пре 1228) тамнориђа коса, а риђа брада, код Радослава (Студеница, око 1235) риђа коса и брада, код Владислава (Милешева, пре 1228) риђа коса (браду, на фресци, не носи), код Уроша Великог (Сопоћани, 1263-68) тамнориђа коса, а брада тамнориђа са преливима у светлориђе, код Драгутина (Св. Ахилије, 1296) коса и брада су тамнобраон (на већини издалека сликаних фотографија) или риђе (изблиза сликано), код Милутина (Богородица Љевишка, око 1310) риђа коса и брада, код Душана (Лесново, 1349) браон коса и брада, код Уроша Нејаког (Псача, 1365–71) светлориђа коса и брада.
- [±] Његова светачност можда – јер нема народног светачког култа – али има следеће светачке елементе: мошти, гроб и саркофаг (у Сопоћанима), задужбину (Сопоћане), киторске фреске (у Сопоћанима), светачке фреске (у Ђурђевим Ступовима, Св. Ахилију, Пећком и Дечанском родослову), свето друштво (са св. архиепископом Јоаникијем (I) Сопоћанским), свети брак (са св. краљицом Јеленом Анжујском, у народу званом *света*

²⁰¹ Женама се на фрескама коса en général није представљала. О томе усмено: кустос Весна Тасић (гал. „Контекст“, Београд).

²⁰² Исто, 280. и даље (сл. X, XI, XII, XIII), 304. и даље (сл. XIV), 320. и даље (сл. XVI), 488. et даље (сл. XXVIII), 496. и даље (сл. XXXI), 520. и даље (сл. XLI), 576. и даље (сл. XLVII); В. Ђурић, *Сопоћани*, Београд, 1963, погл. *Табле*.

²⁰³ М. Гарашанин, Ј. Ковачевић, *Преглед материјалне културе Лужних Словена у раном средњем веку*, Београд, 1950, 179.

Јела), као и житије (*Житија краљева српских* од архиепископа Данила II)²⁰⁴.

▼ Рашком великом жупану Урошу (I) говоре у прилог:

- [+] Пре свега, лична слава, о чему можда сведочи то да ниједном није збачен са престола, док му син Примислав Урош (II) јесте, потом осетно подизање угледа Рашке на ниво светске државе удавањем ћерке Јелене за будућег угарског краља Белу II, за време кога су односи Рашке и Угарске били никад бољи, а у време њиховога сина, краља Гезе II, одлични. Томе је нарочито доприносио Белош, син Уроша (I), односно, брат великог жупана Примислава Уроша (II), жупана Десе и угарске краљице Јелене, на чијем је двору био васпитач свог сестрића дофена, будућег угарског краља Гезе, затим бан и на крају палатин угарског двора²⁰⁵. Свој тој слави ваља додати и удадбу друге ћерке Марије за Конрада II, кнеза Зојме у Моравској, члана владајуће чешке династије Пшемисловића, активног претендента на чешки престо и припадника највише властеле Немачког царства, са којим је имала сина Конрада III Отона који је постао господаром целокупне Моравске, уздигавши је касније на ранг маркгрофовије, да би на крају остварио очеве снове и постао и војвода Чешке, и за чије је власти и мати му, кнегиња Марија, самостално и врло утицајно иступала на политичкој сцени оновремене Моравске, Чешке и Немачке²⁰⁶.
- [±] Можда јарко риђа коса, о чему би, услед јаким политичких веза дукљанског краља Бодина и Урошевог оца, рашког великог жупана Вукана – можебити дворанина²⁰⁷ ког је он довео на власт у Рашкој те, на тај начин, претпостављам, и рођачких веза – можда сведочио ктиторски портре Бодиновог оца краља Михаила Зетског у цркви Св. Михајла на Стону (око 1080), где је представљен као изразито риђ човек с брадом штуцованом по норманској моди²⁰⁸. Међутим, опет се поставља питање веродостојности пошто живопис целе ове цркве одише црвеном бојом, а светитељи су као и сам краљ Михаило – сви риђокоси, жутога лика и носе исту, геометријски украшену одећу²⁰⁹. С

²⁰⁴ Л. Павловић, *Култови лица код Срба и Македонаца*, Смедерево, 1965, погл. *Урош Велики*.

²⁰⁵ Историјски подаци према: Ј. Калић, *Нав. дело*.

²⁰⁶ Ј. Калић, *Кнегиња Марија, Зограф* 17, Београд 1986, 23, 25–27.

²⁰⁷ По непоузданом „Летопису попа Дукљанина“. Видети: *Летопис попа Дукљанина*, изд. Ф. Шишић, Београд-Загреб, 1928, 360-61.

²⁰⁸ ИСН I, 256. и даље (сл. V).

²⁰⁹ Исто, 246.

друге стране, у прилог могућих рођачких веза Дукље и Рашке можда би могло говорити и то што за Михајловог оца (?) великог жупана Стефана Војислава, родоначелника династије, није сигурно да је био из Дукље²¹⁰. Дакле, можда је био из Рашке, да претпоставимо слободно?

- [+] Већа израженост риђе косе код људи оног доба, што се итекако слаже са Прокопијевим (VI в) описом Јужних Словена као људи код којих коса није ни одвише светлоплава ни мрка ни црна, већ риђа, црвенкаста, што потврђује и Псеудо-Маврикије (VI/VII в), као и многи источњачки путописци и песници, с тим што се њихова запажања односе на све Словене уопште²¹¹.
- [+] Близина и Мађарске, односно, старомађарског, и Далмације, односно, далматороманског, све гледано у светлу горепоменутог претпостављеног синтагмоида – пре свега старомађарског **orosz Uros* „руси Урош“ или, пак, далматороманског **rus Uros* „исто“?
- [±] Рашком великом жупану Урошу (I) можда и да, можда и не, говори у прилог то што га Јакоб Лукаревић у своме делу *Copioso ristretto* (1605) назива *староста Бела Урош*²¹² „старешина“²¹³ Бела(-)Урош“ или, реетимологијом, евентуално „старешина бели Урош“. Наиме, ваља се упитати је ли поменуто *староста Бела Урош* евентуално домаћи²¹⁴ синтагмоид који се очувао у извесном нашем народном предању или у народној песми можда, или се, пак, Лукаревић угледао на неке старије записе наших народних предања. Наравно, ово и надаље остаје тајна, тим више због манира ренесансног и барокног доба да се и не иде за фактима, него да се лако упушта у разнолика квазиисторијска уопштавања, повезивања и спекулације те се, просто речено, писало свашта. На овај начин је и Урош (I) могао постати „старешина Урош“ само зато што је био, као и стари Југ-Богдане (шпац. Ж. В.) – старешина својих синова, потомака и поданика. У овом светлу, треба озбиљно обратити пажњу на могућност да је рашки велики жупан Урош (I) управо „прешао“ у нашу народну песму и стварање, иако данас ми немамо записаних потврда за то. Ово би, онда, итекако речито говорило о његовој широкој, епској, популарности

²¹⁰ Исто, 182.

²¹¹ М. Гарашанин, Ј. Ковачевић, *Нав. дело*.

²¹² ВИНЈ 3, Београд, 1966, погл. *Никита Хоњанин*.

²¹³ М. Vasmer, *Russisches etymologisches Wörterbuch 3*, Heidelberg, 1958, под. одр. *стáроста*.

²¹⁴ Под условом да је реч **староста* „старешина“ постојала у српском. Видети: *Нав. дело*.

и чврсто указивало на то да је рашки велики жупан Урош (I) итекако најозбиљнији кандидат да се по њему људи риђе косе у средњем веку назову и зову *урошима*.

▼ Цару Урошу (V) Нејаком казују у прилог:

- [+] Његова популарност за живота, и код свештенства и код народа, чак и 1583/84, читавих 211/12 година после смрти, када један пастир са Овчег Поља – после објаве свечеве – заједно с народом сместа откопава његове мошти, које одмах стадоше исцељивати. Тако им се на крају поклонило и надлежни грачанички епископ Василије, који је и дао да се Урошеве мошти преместе у кивот од ораховог дрвета и пренесу у манастир Успенија Богородице у Неродимљу, одакле су доспеле у свој култни дом, манастир Јазак²¹⁵.
- [+] Скоро сигурно риђа коса, уздавајући се у *discrimen* боја на фресци у манастиру Псачи из периода 1365–71. Наиме, на фресци цар Урош има светлориђу косу и браду, за разлику од св. цара Константина са тамном косом и брадом, мајке му св. царице Јелене са зифт-црном косом и краља Вукашина седе косе и браде²¹⁶. Мислим да све ово – премда се обично не узима за сигуран факат – ипак омогућава *discriminatio*.
- [+] Дубоко развијен и разгранат светачки култ са пратећим елементима: моштима и кивотом (у ман. Јаску), делом моштију у дрвеном кивоту (у ман. Студеници), задужбином заједно са мајком Јеленом-Јелисаветом (црква Св. Тројице у Скопљу), кти-торским фрескама, додуше изгубљеним (у цркви Св. Тројице у Скопљу), светачким фрескама (за живота у ман. Псачи, ман. Матејичу, ман. Дечанима; потом као „Нејаки“ у ман. Пећи, ман. Тројици Пљеваљској, ман. Ораховици, ман. Темској, ман. Лазарици и цркви у Куманама), иконама (у цркви Преображења у Панчеву и цркви у Старом Сланкамену), светачком представом (у *Стематографији* Христофора Жефаровића), тропаром и кондаком (након 1595), затим житијем (од патр. Пајсија 1642) и службом (од патр. Пајсија и „придворног“ 1642) – услед којих његов култ након педесетак година поново јача – затим култним местима (ман. Јазак, ман. Врдник и Крушедол, ман. Неродимље) и култним областима (Косово, Фрушка Гора и Русија у XVII в), народним легендама, сујеверјима и сновима²¹⁷.

²¹⁵ Л. Павловић, *Нав. дело*, погл. *Урош Нејаки*.

²¹⁶ ИСН I, 576. и даље (сл. XLVII).

²¹⁷ Л. Павловић, *Нав. дело*.

- [±] Можда да, можда не, касни почетак култа (1583/84) те његово релативно брзо замирање од педесетак година, када се коначно занавља (1642), да до дандас не усахне²¹⁸. Касан у односу на шта? – У односу на време (XVII/XVIII в) када Павоа Ритер-Витезовић у свом рукописном речнику помиње име *Урош* са конотативним значењем † „русе косе“ и антропонимни апелатив †*урош* „русе косе“²¹⁹.
- [±] Можда да, можда не, непоклапање култних области овога свеца (Косово, Фрушка Гора, Русија)²²⁰ са ареалом речи †*урош* „русе косе“ ((?) Хрватска), као и ареалом речи *урош* „*жуња, мужјак жуње, *светли мужјак жуње“ (Дубровник и околина), о којој ће доцније доле бити говора.

Да закључим ово поглавље уверењем да се ја, лично, опредељујем за рашког великог жупана Уроша (I), што не значи да се неко не може и не сме определити за било ког од преостала два славна и велика Уроша.

5. Маскулини орнитоним дубр. *урош* „*жуња²²¹, мужјак жуње²²², *светли мужјак жуње²²³“

Постао од антропонимног апелатива †*урош* „русе косе“. Шта су аргументи за? – Пре свега, апелативи на *-ош* спадају у категорију *interchangeable* јер се једнако односе и на људе и на животиње, пре свега домаће, а понекад и на предмете, нпр. *б(ј)елош* носи значење и „човек беле или плаве косе“ и „јарац беле боје“, односно „коњ беле длаке“ и „белоушка“ и „брашно (у загонци)“²²⁴. Друго – спона која омогућава *interchangeability* лако може бити не само целокупан спољашњи утисак и изглед, него делимице и глава, на пример, прелаз „човек беле или плаве косе“ → „белоушка“ заснива се на појму *глава*. Треће – сведок порекла је исти акценат (шпационирање Ж. В.).

Орнитоним *урош* „*жуња, мужјак жуње, *светли мужјак жуње“ испуњава ове услове. Наиме, *interchangeability* је остварена управо преко појма *глава*, али и преко ужег појма *коса*: „човек русе косе“ → „птица са

²¹⁸ Исто.

²¹⁹ В. горе.

²²⁰ Исто.

²²¹ В. доле.

²²² RJAZU.

²²³ В. доле.

²²⁴ РСАНУ I.

мрежастом риђикастом шаром на глави²²⁵, јер *жуња* (*вуга*, *жуга*, *жу-товојка*, *жутовлас*, *југовац* – *Oriolus oriolus* или *Oriolus galbula*)²²⁶ јесте птица чија је женка ситнија и зелене боје²²⁷ са мрежастом риђикастом шаром на глави, а мужјак крупнији и светложут са мрким крилима²²⁸. Притом, не треба да чуди то што се мужјаком жуње назива управо женка жуње, пошто у случају ове птице – судећи према горњим синонимима – постоји колебање у роду помен *spesie*, што сведочи о „мешању“ мужјака и женке. И не само то, него код маскулиног зоонима *урош* можемо претпоставити и уопштавање мушког рода у помен *spesie*, односно спецификацију значења гравитирањем према појму *мужјак*, и то под утицајем хомофоног и етимоног мушког имена *Урош*. Такође, акценат је исти, краткосилазни: *урош*²²⁹ као и код непосредног етимона *џурош* „русе косе“, што се доказује тим да и непосредни етимон *џурош* „русе косе“ мора имати такође исти акценат са својим непосредним етимоним, што и јесте случај – краткосилазни: *Ўрош*²³⁰.

Такође, можемо претпоставити и то да је једном морало доћи до корекције поменутог „мешања“ мужјака и женке жуње, при чему је у случају маскулиног орнитонима *урош* са секундарним значењем „мужјак жуње“ исправно и прецизно одређен *mas* жуње. И то – претпостављам – најпростијим путем, наиме, преко антиномије појмова *светли мужјак* : *тамна женка* у појму *жуња*, што је за последицу имало терцијарно значење *,„светли мужјак жуње“. А ово, такође, имплицира и наредна реч. Верујем да бих могао претпоставити и то да се корекција ове врсте извршила на граници ареала секундарнога значења „мужјак жуње“.

6. Зоонимни апелатив *урош „светле масти“

Претпостављам га према од њега насталима антропонимном апелативу *џурош* „*светле масти, *светле коже и косе, светле косе“, киничком апелативу *уров* „пас извесне масти: *светле“ и фитониму покр. *уров* „леблебија“ које ћу обрадити у наредним пасусима, а с друге стране, изводим га из маскулиног орнитонима *урош* у терцијарном значењу „светли мужјак жуње“. Напослетку, ваљан доказ представља и извесна

²²⁵ Д. Симоновић, *Природописни атлас за школску и општу употребу – Птице*, Београд, 1939, одр. *жуња*.

²²⁶ RJAZU.

²²⁷ На нивоу етимона, придев *жут* обухватало је значењски и жуту и зелену боју (Шпац. Ж. В). О томе видети: А. Gluhak, *Hrvatski etimološki rječnik*, Zagreb, 1993, под. одр. *žit*.

²²⁸ Д. Симоновић, *Нав. дело*.

²²⁹ RJAZU.

²³⁰ RJAZU.

синонимност завршетака *-ои* и *-ов*, јер на пример „коњ беле длаке“ се каже и *белои* и *белов*²³¹.

7. Антропонимни апелатив *†урош* „*светле масти²³², *светле коже и косе²³³, светле косе“

Потврђује, али без примарног и секундарног значења, Ритер-Витезовић у свом рукописном речнику²³⁴ у којем уз *Orosius* тј. уз име *Урош*²³⁵ наводи, између осталих, и значење „*albos crines habens*“, а то би у преводу отприлике био наш антропонимни апелатив *белош* „беле или плаве косе“²³⁶.

Као што је речено, антропонимни апелатив *†урош* „*светле масти, *светле коже и косе, светле косе“ постао је од зоонимног апелатива **урош* „светле масти“. Овим етимолошким путем, антропонимни апелатив *†урош* „*светле коже и косе, светле косе“ (претпостављам, изгубивши већ примарно значење) укрстио се са хомонимним, горепоменути, антропонимним апелативом *†урош* „русе косе“ и тако је и настао наредни хибридни антропонимни апелатив концентрисан око појма *коса* са два – ако могу рећи – несклопива значења.

8. Хибридни антропонимни апелатив *†урош* „русе косе, светле косе, беле или плаве косе“

Потврђује, али без другог примарног значења, Ритер-Витезовић – ортографијски – у свом рукописном речнику²³⁷, у којем уз *Orosius* тј. уз име *Урош*²³⁸ наводи додатна значења, спојена зарезом, а не тачком и зарезом (шпац. Ж. В.): „Πυρρός, *albos crines habens*“²³⁹. Постао гореописаном хибридизацијом концентрисаном око појма *коса*. На овај начин, његово друго примарно значење постало је синонимно са

²³¹ РСАНУ I.

²³² Из значења „светле масти“ непосредног етимона.

²³³ Према значењском моделу поменутог антропонимног апелатива *немања* „светле коже и плаво-беле косе“ (в. горе).

²³⁴ В. горе.

²³⁵ В. нап. 233.

²³⁶ РСАНУ I.

²³⁷ В. горе.

²³⁸ В. нап. 237.

²³⁹ В. горе.

нашим антропонимним апелативом *белош* „беле или плаве косе“²⁴⁰ те се тако развило и терцијарно, синонимно значење.

9. Кинички апелатив *уров* „пас извесне масти: *светле“²⁴¹“

Постао од зоонимног апелатива **урош* „светле масти“ на гореописан начин. Доноси га RJAZU речима²⁴²: „Psi su zeljov, garov, šarov, bilov, ugov“. Нијансу сам утврдио, „прескаћући“ непосредни етимон, према терцијарном значењу надређеног етимона „светли мужјак жуње“, као и њеним „поклапањем“ са нијансом фитонима *уров* „леблебија“, који потиче из истог непосредног етимона као и ова реч.

10. Фитоним покр. *уров* „леблебија“²⁴³

Постао од зоонимног апелатива **урош* „светле масти“ на гореописан начин. Скок га изводи из **новогрчког *ο ροβος*, **ρόβι* „леблебија“**²⁴⁴, али је то сасвим фонетски немогуће²⁴⁵.

Овај фитоним је од оних код којих је *pars pro toto* апелатив плода „узет“ за фитоним²⁴⁶ и у том контексту је и настао, услед светле – да кажемо – „једва“ жуте нијансе зрна леблебије.

За крај, размишљајам, није ли можда овај фитоним постао из претпостављеног синтагмоида **коров урош*.

11. Бугарски фитоним *уров* „леблебија“ **■** и албански фитоним *уров* „леблебија“²⁴⁷

Бугарски фитоним *уров* „леблебија“ **■** и албански фитоним *уров* „леблебија“ представљају лексичку позајмицу из српског језика. Томе у прилог јасно говори чињеница да се српски фитоним *уров* „исто“ јавља на подручју Косова и Метохије²⁴⁸.

²⁴⁰ В. нап. 238.

²⁴¹ В. доле.

²⁴² RJAZU.

²⁴³ P. Skok.

²⁴⁴ Исто.

²⁴⁵ Очекивао би се српски облик **оров*, можда чак и **ровија* и сл.

²⁴⁶ Уп. *крушка*, *јабука*, *кромпир* и сл.

²⁴⁷ **■** P. Skok, M. Младенов, *Бугарско-српски речник*, Београд, 2000.

²⁴⁸ P. Skok, нав. место.

12. Име *Урош* синонимно са *Јурош*

Доноси Вук Караџић у *Српском рјечнику*²⁴⁹, у којем име²⁵⁰ *Јурош* сматра и наводи тек²⁵¹ као варијанту имена *Урош*. Могло би се помислити на иницијално протетичко *Ј-*²⁵², али је овде врло очито реч о класичном примеру мешања двеју сличних речи, односно двају имена, чему у прилог говори и једнак акценат – краткосилазни. Приметимо – у случају два коренски неасоцијативна, а фонетски слична имена, оно мање фреквентно „подведено“ је у односу синонимије под друго које је фреквентније.

13. Уместо закључка

У светлу горе изнесеног, речи *Урош*, *урош* и *уров* имале би следећи речнички и одреднички изглед:

Ўрош м.

- I 1. лично име
- I 1. а. †титуларно лично име
- I 1. б. (?) лично име, конотативно, „велики жупан, краљ, цар“
- I 1. в. †лично име, конотативно, „русе косе“
- I 2. лично име, синонимно са *Јурош*
- I 3. презиме

Ўрош м.

- I 1. †антропонимни апелатив „русе косе“
- I 1. а. *зоонимни апелатив *урош* „светле масти“
- I 1. б. †антропонимни апелатив *урош* „*светле масти, *светле коже и косе, светле косе“
- I 1. в. †хибридни антропонимни апелатив *урош* „русе косе, светле косе, беле или плаве косе“
- I 2. маскулини орнитоним дубр. *урош* „*жуња, мужјак жуње, *светли мужјак жуње“

²⁴⁹ ВРјечник.

²⁵⁰ Као и *Урош*, и име *Јурош* хипокористичког је порекла, али ову тему условно не отварам у горњим редовима, јасности ради. В. и нап. 54.

²⁵¹ *Јурош* је независног постања од *Урош*, грчког: јурјъ (1086) > *јур-ъ > јур-о > јуро-шь или можда и словенског: јун- > јур-о > јуро-шь. О томе видети: А. Глухак, *Нав. дело*, под. одр. *Јурај*; А. Белић, *Основи историје српскохрватског језика I – Фонетика*, Београд, 1969, 102; М. Грковић, *Нав. дело*, под одр. *Јунак*; Р. Бошковић, *Нав. дело*, 371; М. Морошкин, *Славјанский именовослов или собрание славянских личных имен*, Санкт-Петербург, 1867, под одр. *Юрата*, *Юрик*.

²⁵² Уп. срп. диј. *ј-оженити се, ј-отварати, ј-у њега* и сл.

уров м.

- I 1. кинички апелатив *уров* „пас извесне масти: *светле“
 I 2. фитоним покр. *уров* „леблебија“

14. Ad gratias agendas

Многи су у овај чланак уложили себе. То су хералдичар Љубомир Стевовић – због подстрека на овај рад, академик Александар Лома (САНУ), професор Радојица Јовићевић (ФИЛФБГ), професор Иво Тартаља (ФИЛФБГ) и професорица Нинослава Радошевић (ФФБГ) – због радог читања и корисних сугестија, затим професор Бела Лукач (Béla Lukács, Hungarian academy of sciences), професорица Душица Ристин (Dușița Ristin, ФИЛФБГ), професор Јоан Маријан Циплик (Joan Marian Țiplic, Institutul pentru cercetarea si valorificarea patrimoniului cultural Transilvănean în context European) и асистент Дејан Радичевић (ФФБГ) – због радих исправки и корисних упута. На крају, библиотекари Коста Кнежевић (ФФБГ), Јулијана Бала (Juliana Bala, ФИЛФБГ) и Анђелка Милојковић (ФИЛФБГ), историчари Урош Миливојевић и Кристијан Релић (ЦПА „Архе“), као и кустос Весна Тасић (гал. „Контекст“, Београд) – због раде и неизмерљиве помоћи.

Жарко Велковић

Кључне речи: етимологија, име, хипокористик, хипокористизација, топонимија, ономастика, апелатив, орнитоним, фитоним, титуларно име, конотација имена, риђа коса, владарска династија.

Žarko Veljković

SERBIAN NAME *UROŠ* OF DALMATIC ORIGIN

In this article, under challenge is the etymology of the Serbian name *Uroš* from noun *урш* and, by refuting false etyma, the new etymology is given, from hypocoristic *Uro* of Dalmatic origin. Morphemic tree of the name is interpreted and shown in onomastics and toponymy, as well as the name alone appearing through time in area of a national type, so as reception of the name in other languages. Mediaeval titular usage of the name is scrutinized, as well as it's

connotations, coming into appellative for reason of „rusty hairs“ of Rascian great župan Uroš (I) most probably, so as it's subsequent development in ornithonym, further appellatives and phytonym. Under deliberation is the question of „rusty hairs“ in members of Serbian ruling dynasties.